

ELS CAVALLETS COTONERS DE BARCELONA: DEL 1601 AL 2001

Montse Garrich

ELS CAVALLETS COTONERS A L'INICI DEL SEGLE XVII

L'any 1601, Barcelona va protagonitzar les magnífiques festes que celebraven la canonització del barceloní sant Ramon de Penyafort.

De les activitats realitzades, se'n feu ressò l'obra escrita per Jaume Rebullosa el mateix any 1601, titulada *Relación de los grandes festejos que en esta ciudad de Barcelona se han hecho, á la Canonizacion de su hijo San Ramon de Peñafort de la Orden de Predicadores*.¹

Aquesta obra, de la qual se'n conserven diversos exemplars a la ciutat de Barcelona,² relata dia a dia, hora a hora, amb un detall i una extensió considerable, les activitats commemoratives d'aquest fet remarcable. El relat aporta valuosa informació sobre manifestacions festives existents al tombant del segle XVII ja que s'expliquen els guarniments dels edificis, el nombre, la procedència, els objectes i la roba dels participants a les processons,³ es precisen els horaris de cada acte i el lloc on es realitzaren, qui els presidí, etc.

A l'obra, hi trobem, entre d'altres informacions, la presència de gegants,⁴ de diverses peces d'imatgeria —l'àliga, la mulassa, el drac, la víbria i els cavalls cotoners— i de grups de diables amb foc i, també, que tots aquests elements van acompanyats musicalment per grups de trompeters, ministrils i sonadors de tabals i cornamusa. La informació que aporta la *Relación de los grandes festejos que en esta ciudad de Barcelona*, corroborada i completada per la que conté l'obra anomenada *Manual de Novells Ar-*

*Els cavallets cotoners.
Auca del segle XVIII.*

dits: vulgarment apellat Dietari de l'Antic Consell Barceloní i altres fonts d'informació, ens ofereix una imatge força precisa de la presència d'aquests elements festius i de la seva actuació al carrer.

Concentracions, processons, misses, tornejos i altres manifestacions al llarg de vint-i-vuit dies. I tots els elements i recursos necessaris al servei d'unes festes solemnes, lluïdes i magnífiques. Com a la processó de Corpus, model que és copiat no només en aquesta ocasió, sinó en tantes i tantes d'altres, tots els estaments de la ciutat de Barcelona prenen part en el conjunt d'actes: el Consistori, mitjançant els consellers; l'església, a través de la catedral, les parròquies i les esglésies no parroquials, i el poble, aportant elements festius (gegants, bestiari, desfilants, etc.) i participant a la desfilada organitzats segons l'adscripció gremial de cadascú.

Els avui anomenats «cavallets cotoners», a la *Relación de los grandes festejos que en esta ciudad de Barcelona...*, són anomenats «caballicos ginetes», «cavallos cotone-

ros», «cavallitos ginetes cotoneros» o «cavallos ginetes cotoneros»,⁶ i entre els actes realitzats al llarg dels vint-i-vuit dies que Rebullosa descriu apareixen en vuit ocasions: el dimecres 23 de maig al seguici d'acompanyament dels consellers de la ciutat, l'endemà, dia 24 de maig, a la processó que surt de la catedral; a la processó realitzada el dissabte 26 de maig; el divendres 1 de juny, a la processó de Santa Maria del Mar; l'endemà, dissabte 2 de juny, a l'organitzada per la parròquia del Pi; el dimecres 6 ho fan a la processó de Sant Pere de les Puel·les, mentre que al cap de deu dies, el 16 de juny, apareixen a la dels Sants Just i Pastor; finalment, el 19 de juny de 1601 tornen al carrer acompanyant la processó de la parròquia de Sant Miquel. Tot un programa d'actes ben atapeït per als cavallets cotoners i la resta de peces d'imatgeria.

Els cavallets van al capdavant de la comitiva gairebé sempre acompanyats pels diables o barrejats amb aquests, excepte el dia 23 de maig en què apareixen en sisè lloc de la comitiva al darrere dels

tabals, els gegants, els diables, el drac i la víbria, i el 26 de maig en què van darrere dels tabalers a cavall, els ministrils, el drac i la víbria. Els «*demonios*» acostumen a portar foc i sembla que no l'escatimen ja que d'ells es comenta que van «*disparando perpetuamente coetes tronadores de sus maças*», o bé «*disparando muchisimos coetes*». Per la manera com Rebullosa s'hi refereix, sembla que tant cavallets com diables formen gairebé una unitat, sobretot quan comenta que «*Yva delante la dança de los Demonios, y cavallos ginetes cotoneros [...]*».

L'entremès dels cavallets és descrit com una comparsa col·lectiva alegre i divertida que apareix «*para regozijar la fiesta*» i que té sovint una funció clara «*serviendo para hazer calle entre la gente*» o «*hazer lugar por las calles*», o sigui, obrir pas entre el públic per tal que al seu darrere pugui passar la resta d'elements i desfilants.

L'actuació dels «*cavallos ginetes cotoneros*» és moguda i segurament provoca l'espectació del públic ja que van «*dando muy graciosas bueltas, cuyos caballeros hazen mil ademanes*». Sembla que, a més d'obrir pas entre el públic, els cavallets executen un ball ja que quan l'autor descriu la seva presència, sovint la qualifica de dansa.

La primera vegada que Rebullosa es refereix a aquesta comparsa aporta informació sobre alguns dels estris que duen els seus portadors-balladors, de manera que podem saber que el 1601 aquests duien espasa, llança amb una banderola petita i que duien cascavells tot i que no especifica si els portaven com a guarniment del cavall o si els duien a les cames, cosits als camalls, ja que només diu que feien «*mucho ruido com cascaveles, ayudando todo esto a la gala y grandeza*». En referència a la roba amb què anaven vestits, Rebullosa no dóna cap detall. En canvi, sí que esmenta que la comparsa està formada per «*doze cavallitos jinetes cotoneros*», nombre superior a l'habitual en els cavallets ja que gairebé sempre al llarg de la seva història

mantenen un nombre estable de vuit components.

És evident que l'any 1601 la comparsa dels cavallets cotoners, de què es té notícia escrita a partir de 1424, es troba en plena activitat i la seva actuació pública és prou important perquè la seva presència sigui reclamada i aclamada en unes festes que van deixar petja a la ciutat de Barcelona i en què cap estament va escatimar recursos humans, econòmics o escènics.

LA DOCUMENTACIÓ

23 de maig

Discurso XIII. De lo que se hizo el Miercoles

Eran ya cerca de las cinco quando para oyr visperas que se dixeron del Santo, de quien rezò el Convento todos estos tres dias, los Consellers llegaron con mucho acompañamiento por este orden. Venían delante los atabales de acavallo con su librea a lo tudesco, y tras ellos dos Gigantes con sendas picas; muchos vestidos como de demonios con diformes mascarar, cascaveles en las piernas y cierta hechura de maças en las manos de la quales disparavan muchos coetes de trueno; un grande dragonazo de espantable figura, con su hembra tambien muy grande que haca llaman Brivia, disparando entrambos por la boca muy gruessos coetes tronadores y llevados cada uno de un hombre que esta metido hasta la cintura dentro el vientre dellos; la dança de los cavallitos ginetes dando muy graciosas bueltas, cuyos caballeros hazen mil ademanes con la adarga que llevan embraçada y la lança empuñada con su banderilla al cabo, y mucho ruydo con cascaveles, ayudando todo esto a la gala y grandeza, y sirviendo para hazer calle entre la gente. [...] Desta suerte vinieron donde la plaça de Santiago donde se avian juntado como suele el dia del Sacramento; entraron la hora

que dixe en nuestra Yglesia que los estava aguardando [...].⁷

[...] e, ab lo mateix orde seu son tornats al porxo de St. Jaume e, ajuntats tota la musica de tabals, trompetes e menestrils an sonat, y la aguil·la es vinguda aquí y a dansant devant dits SS. Consellers, e també isqué lo drach, y la bribia, gegant, **cavalls cotoners y diables**, per la plassa de St. Jaume anaven tirant cuets conforme se fa la vigilia de Corpus, y tot a honor y servey del glorios St. pera que per sa interseio nos vulla Deu tenir de sa ma.⁸

24 de maig

Discurso XV. En que se describe el principio de la famosa Procession de la Ciudad y el orden con que salio de la Yglesia Cathedral hasta llegar a la nuestra.

Con estas colgaduras, adereços y galas acompañadas de infinidad de luzes estuvo la Cathedral aguardando a las Religiones y Clericia, quando aviendose ya ayuntado, començo con grande magestad y concierto a salir la Procession de-lla, por este orden.

Yva lo primero para regozijar la fiesta y hazer lugar por las calles una dança de doze cavallitos jinetes cotoneros, y entre ellos muchos como Demonios disparando perpetuamente coetes tronadores de sus maças de la suerte que ya arriba diximos. Tras estos, yvan dos Gigantes marido y muger en zancos haziendo graciosos ademanes, descubiertos los rostros, con grandes lanças en las manos y vestidos de ropas muy largas de seda [...].⁹

E comensa una molt solempne possessio de la festa del glorios Pare sanct Ramon de Penyafort, encaminanse anant primer dos besties feres ço es la una lo drach y l'altra la biv-

ria, dotse Cavalls cotoners y dotse diablots ab vestidures y cares de diables e apres un gegant y una gegantessa, y un bulto que semblave lo gegant Goliat ab una darga y una alfanya, dotse trompetes ab vestidures llargues de domas carmesí guarnudes de floca-dura de seda groga y carmesina [...].¹⁰

26 de maig

Discurso XIX. De la fiesta que se hizo el Sabado.

*Apenas avia salido esta [la processó] de nuestra Yglesia quando por haver determinado la Diputacion hazer mañana Domingo que avia escogido para su fiesta, una Procession muy solemne y famosa, llegaron al patio los atabales de acavallo, con las trompetas, menestriales, dragon, brivia, cavallos cotoneros y demonios disparando muchissimos coetes, que yvan con esta solemnidad publicandando esta Procession que digo por todas las calles que avia de passar.*¹¹

1 de juny

Discurso XXII. De las Processiones que vinieron el Viernes y Sabado, con lo demas que en estos días se hizo.

Viernes primero dia de Junio, vino la Procession de Santa Maria dela Mar, Parroquia de esta Ciudad y de las mayores y mas

*famosas de España como en otro lugar he dicho: la qual trahia delante una dança de cavallitos ginetes cotoneros y muchos como demonios entre ellos disparando continuos coetes; y luego los atabales de acavallo vestidos de librea azul con las armas de la misma Parroquia, y unos menestriales tras ellos.*¹²

2 de juny

Discurso XXII. De las Processiones que vinieron el Viernes y Sabado, con lo demas que en estos días se hizo.

*No mucho despues vino una Procession de la Parrochia de nuestra Señora del Pino ques la segunda desta Ciudad, con la dança de los cavallitos y demonios delante, y el Gigante y la mulaça baylando, tras lo qual venian los atabales de acavallo con librea azul y las armas de la Parroquia en ella.*¹³

6 de juny

Discurso XXV. De dos famosas Processiones y del Torneo del desafio.

Vino Miercoles a seys a la Parroquia de S. Pedro de las Puellas en procession desta suerte. Yva delante la dança de los Demonios, y cavallos ginetes cotoneros siguiendolos la mulaça, y los atabales de acavallo, tras los quales venian los dos pendones de la Parroquia y el

*muñidor della con ropa azul; dozientos niños de blanco, descalços, con cañas verdes en las manos, muchos con coronas de muy ricas piezas de oro y los demas con guirnaldas de açuenas, claveles y otras flores, y todos [...].*¹⁴

Dimecres VI.

Dit dia la comunitat de la sglesia parroquial de sanct Pere de les Pueles feu solemne professo anat devant los tabals de la Ciutat, trompetas y manastrils y la mulassa dels parayres ab la sobrevesta de vayeta morada, diablots y cavalls cotoners.¹⁵

juny, 16

Disapte XVJ.
E immediatament cent homes de tots estaments ço es militas, mercades, artistes y menestrals de dita parrochia [iglesia parrochial de sanct Just y St Pastor de Barcelona] ab cent atxes blanques o, mes y devant dita professo anaven la musica dels tabals de la Ciutat ab los cavalls cotones y un gegant de bulto, la qual professo molt arenglada y molt bon orde es anada a la sglesia de sancta Caterina del orde de sanct Domingo [...].¹⁶

juny, 19

Discurso XXI. De lo que se hizo hasta el postrero dia de Iunio

Imatgeria zoomòrfica. Dibuix de Lluís Labarta, 1920.

Els cavallets
cotoners
de Barcelona.

*Martes vino la Procession de la parroquia de S. Miguel, con la danza de los caballitos ginetes delante, y luego los atabales acavallo y las trompetas, y tras ellas el muñidor de la Parroquia con ropa larga de morado, y los dos pendones de damasco azul, con un San Miguel bordado en ellos.*¹⁷

ELS CAVALLETS COTONERS DEL SEGLE XXI

Com a continuadors dels antics cavalls cotoners que havien recorregut els carrers de Barcelona i dels quals està documentada la seva presència a la ciutat almenys entre 1424 i la dècada de 1860-1870,¹⁸ apareix, al Toc d'Inici de les festes de la Mercè de l'any 1994, una nova comparsa que simula anar a cavall i que també balla una dansa. A partir d'aquell moment, i possiblement per la influència del nom d'altres balls existents a Catalunya (Ball de Cavallets, Gegants i Mullassa de Sant Feliu de Pallerols, per exemple) se'ls anomena amb el di-

minutiu *cavallet* en lloc del nom *cavall* que sembla que havien dut al llarg de la seva història. Des de 1994, els cavallets cotoners formen part del *Bestiari Històric de Barcelona* i l'Esbart Català de Dansaires, com a responsable de l'entremès, s'integra a la Coordinadora de Colles de Gegants i Bestiari de Ciutat Vella.

La colla està formada per 8 cavalls de cartró, portats per vuit homes o dones, vestits amb pantaló de vellut negre, camisa de color blanc i armilla de vellut vermell, mitges blanques, camalls de picarols; s'afegeixen a la indumentària, l'any 1997, la meitat de color blau i l'altra meitat de color vermell, i espadnyes de betes negres.

Els cavalls són propietat de l'Esbart Català de Dansaires, que és l'entitat barcelonina que a partir d'aquest moment es responsabilitza dels cavallets cotoners. Van ser construïts l'any 1932 pel Taller Malatesta del carrer Manso de Barcelona. Són de color negre, folrats amb un teixit avellutat que imita el pèl dels cavalls. Portaven plomall al cap de color vermell (4) o de color blau (4), tot i que des de l'any 2001 han deixat de lluir-lo.

Els cavallets es subjecten a les espatlles dels balladors mitjançant corretges de teixit trenat. Porten regnes daurades que són subjectades pels balladors amb un cordó de color blau o vermell. Van recoberts per una faldilla de roba adamsada de color blau o vermell, amb ornamentacions de color groc. A la part central del cantó exterior duen cosit l'escut de la ciutat de Barcelona. El color (blau-vermell) de les faldilles dels cavalls donen nom a les dues seccions dels cavallets: la secció vermella i la secció blava. Cada una d'elles forma una de les dues fileres de la posició habitual dels cavallets.

Els balladors porten llança, sense punta i acabada amb una bola daurada, de la qual penja un petit penó amb l'escut del Bisbat de Barcelona. La llança es féu com a reproducció de la que porta el portador del cavallet de la imatge de l'auca del segle XVIII (il·lustració 1).

També porten una espasa curta de ferro colat amb l'empunyadura del mateix material. L'ús de la llança o l'espasa depèn del moment. A vegades se'ls pot veure

proveïts de llança i espasa allhora. Ara bé, si els cavallets només han de desfilar, sovint només porten la llança. Si és el cas que han de ballar, canvien la llança per l'espasa ja que els dos balls que executen tenen una part de lluita en què els balladors d'una secció (vermells) entrecoquen les espases amb els balladors de l'altra secció (blaus).

Des de les festes de la Mercè de l'any 1994, els cavallets cotoners s'incorporen al seguit de peces que formen el Bestiari Històric de la ciutat de Barcelona. Amb la seva inclusió al conjunt queda tancat el projecte, dissenyat principalment per Xavier Cordomí, de reconstrucció de la imatgeria zoomòrfica que havia participat a les processons del Corpus des del segle XV. Així, des de la Festa Major de 1994, els cavallets cotoners obren el conjunt del bestiari històric que, a més d'ells, està format per l'Àliga, la Mulassa, el Lleó, el Bou, la Víbria, el Drac i la Tarasca. Els cavallets cotoners són

l'únic element col·lectiu del Bestiari Històric de Barcelona ja que la resta de peces són individuals.

A partir de 1994 es realitzen una sèrie de millores en les figures i també en les peces de roba dels portadors-balladors. El mes de maig d'aquell any es realitzen les vuit llances amb banderoles de color blau amb l'escut del Bisbat de Barcelona, segons el dibuix que consta en una auca de Corpus del segle XVIII. Es realitzen també els vuit escuts amb teixit de drap i passamaneria, que són cosits a les faldilles segons el gravat esmentat anteriorment.

Les figures són reparades de forma provisional pels mateixos membres de l'Esbart Català de Dansaires. Finalment, el novembre de 1994, es posen en mans d'un especialista en restauració de paper i cartró del taller Can Xatarra de l'Ajuntament de Barcelona.

L'any 1995 es comença a preveure la possibilitat de confeccionar noves faldilles per als vuit cava-

llets, ja que les que fins al moment es porten són de cotó massa prim i es creuen poc adients a la imatge dels cavallets cotoners. D'aquesta manera, l'any 1996 es confeccionen vuit faldilles noves amb roba damascada, més resistent i amb més cos que la roba de les faldilles anteriors. Quatre són de color vermell i quatre, de color blau; a totes se'ls traspassen els escuts realitzats l'any 1994. Al mateix temps es canvien les corretges que subjecten els cavalls.

EL BALL: LA MÚSICA I LA COREOGRAFIA

Els balls que realitzen els grups de cavallets, cavallins, cotonines, etc. són sempre danses col·lectives. Els cavallets cotoners de Barcelona disposen, fins avui, de dos balls, cada un amb una melodia i unes evolucions coreogràfiques diferents.

Un dels balls només es balla amb motiu de les Festes de la

Discografia:

Projecte Roig (1995)

De Poetes i altres codolades (1997)

Anem de Gresca (1998)

Editats per BLAU-
DISCMEDI

NOU DISC
Fent camí
Ja a la venda

Tel. contactes:

971 797 041 – 971 713 131 –

971 209 456

Fax 971 209 456

Mercè, festa major de Barcelona, a l'acte que obre les festes, anomenat Toc d'Inici, o en d'altres ocasions molt assenyalades. La coreografia del Ball dels Cavallets Cotoners és complexa, llarga i amb una certa dificultat en els punts de dansa. Consta de diverses parts: la presentació, la lluita i eliminació dels balladors per part dels capitans, el lluïment col·lectiu, la lluita d'un bàndol contra l'altre i, finalment, la sortida.

La melodia és original de Jordi Fàbregas i l'acompanyament musical dels Ministrils del Camí Ral, formació musical composta per quaranta músics que només es reuneixen per executar les melodies del Bestiari Històric de Barcelona al Toc d'Inici.

L'altre dansa és la que els cavallets cotoners realitzen habitualment a la resta de manifestacions en què participen a Barcelona (festes de Santa Eulàlia, processó del Corpus, etc.) o a d'altres localitats. La coreografia segueix les evolucions i punts de dansa habituals dels balls de cavallets i és més adaptable a totes les ocasions i espais. Pot ser executada tant en manifestacions itinerants (seguicis, processons, cercaviles, etc.), com ser ballada en un lloc concret. En el primer cas, les evolucions més habituals són la cadena, les ales, el passar per dins i per fora, la pujada d'esquena i la ziga-zaga. En el segon, el ball es compon de dues parts: el ball pla amb la presentació, la lluita, les passades i l'anar endavant o enrera, i la corrandà, amb les ales o la cadena.

La melodia va ser arranjada per Joan Gómez sobre dos temes tradicionals de ball pla i corrandà. L'acompanyament musical es realitza amb flabiol, amb sac de gemecs, amb cobla de tres quartans o amb qualsevol altra formació musical.

I és així com aquelles peces en forma de cavall que apareixen citades a la Nota dels arreu lliurats tots els anys per la *Festa del Corpus i Ordinacions de la Processó*¹⁹ de l'any 1424, referint-se a l'entremès de

«Lo martiri de sanct Sabestiá, ab los cavalls cotoners e ab los turchs», ja que al llarg de molt temps el ball de cavallets havia estat associat l'entremès del martiri de sant Sebastià, arriben al segle XXI havent traspassat la història almenys des del primer quart del segle XV.

Avui, els cavallets cotoners de Barcelona continuen sortint als carrers formant part del Bestiari Històric de Barcelona amb motiu de les festes de la Mercè, les festes de Santa Eulàlia i la processó del Corpus. També ho fan a Barcelona o a altres localitats quan se'ls requereix per un esdeveniment o diada assenyalada, tal com ho van fer el març passat a Tona amb motiu del 600è aniversari de Carreratge. Tona, carrer de Barcelona.

NOTES

1. REBULLOSA, Jaime. *Relación de los grandes festejos que en esta ciudad de Barcelona se han hecho, á la Canonizacion de su hijo San Ramon de Peñafort de la Orden de Predicadores*. Barcelona: Emprermta de Iayme Cendrat, 1601.

2. Aquesta obra es pot consultar a la Biblioteca de Catalunya, a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

3. El text de Rebullosa està farcit de descripcions minucioses com ara aquesta que es refereix a un grup que desfila a la processó del dia 1 de juny: «*Tras estos venian trezientos y diez niños de blanco, descalços, con guirnaldas de varias flores y cañas verdes en la manos cantando los Gozos de San Ramon, rematandose en quatro hombres que venian con varas listadas de colores, a los quales seguian mas de siete cientas vestidas de blanco, esparzido el cabello, guirnaldas de flores y cañas verdes en la manos; ciento de las quales en lugar de guirnaldas de flores trahian muy ricas coronas de muchas perlas y piezas de oro de grande valor...*».

4. S'anomena, entre d'altres, els gegants de la parròquia del Pi de Barcelona –que l'any 2001 ha celebrat el 400è aniversari– ja que aquesta obra dóna la cita documental més antiga sobre la seva existència.

5. *Manual de Novells Ardits: vulgarment apellat Dietari de l'Antic Consell Barceloní*.

Barcelona: Impremta de Henrich y Companyia, 1898.

6. A totes les cites hem respectat l'ortografia original de l'obra.

7. REBULLOSA, Jaime. *Op. cit.*, p. 118.

8. *Manual de Novells Ardits...*, vol. VII, p. 319-321.

9. REBULLOSA, Jaime. *Op. cit.*, p. 149.

10. *Manual de Novells Ardits...*, vol. VII, p. 323.

11. REBULLOSA, Jaime. *Op. cit.*, p. 226, 249, 251, p. 303 (i.e. 290).

12. REBULLOSA, Jaime. *Op. cit.*, p. 226, 249, 251, p. 303 (i.e. 290).

13. REBULLOSA, Jaime. *Op. cit.*, p. 226, 249, 251, p. 303 (i.e. 290).

14. REBULLOSA, Jaime. *Op. cit.*, p. 226, 249, 251, p. 303 (i.e. 290).

15. *Manual de Novells Ardits...*, vol. VII, p. 351.

16. *Manual de Novells Ardits...*, vol. VII, p. 359.

17. REBULLOSA, Jaime. *Op. cit.*, p. 438.

18. Per a més informació, us recomanem l'obra de CORDOMÍ, Xavier. *Altíssims senyors, nobles bèsties: imatgeria festiva de la Barcelona Vella*. Tarragona: Edicions El Mèdol, 2001. Xavier Cordoní és també l'autor del projecte de recuperació del bestiari històric de Barcelona.

19. DURAN, A.; SANABRE, J. *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*. Barcelona: Institució Patxot, 1930 (Vol. 1, p. 20).

* Les il·lustracions d'aquest article procedeixen de llibre de X. Cordoní: *Altíssims senyors, nobles bèsties: imatgeria festiva de la Barcelona Vella*. Tarragona : Edicions El Mèdol, 2001.

